

GYVIEJI ARCHYVAI

Ar išliks Dzūkijoje tradicinės architektūros langai?

Išsivysčiusiose šalyse, kuriant nacionalinį parką, ar kito pobūdžio saugomą teritoriją, vyksta to regiono gyventojų šventė. Saugojamos teritorijos statusas liudija tos vietovės išskirtinumą, kuris yra svarbus ne tik vietos gyventojams, bet ir turistams, keliautojams. Artimiausiu metu Varėnos rajonas greičiausiai netaps jokių pramonės ar kalnakasybos centru, nes visos vystymosi perspektyvos siejamos su turizmu – tiek su pažintiniu, tiek su poilsiniu. Tam, kad neaptumtume „kaip visi“, o būtime įdomūs Lietuvai ir visam pasauliui, reikia stengtis išsaugoti tai, kas čia mūsų protėvių buvo kuriama šimtus metų. Šį kartą pakalbėkime apie langus.

Medinių langų istorija

Dzūkijos nacionaliniame parke yra nemažai išlikusių vertingų įdomios savitos architektūros kaimų, sodybų bei pastatų, kurie atspindi vietines statybos tradicijas, gyvenimo būdą, pasaulėjautą, savitą vietinių meistrų braižą. Senieji pastatai bei jų puošyba sukuria išskirtinį Dzūkijos kaimų vaizdą, ir yra tai, kas traukia čia atvykstantčius Lietuvos ir užsienio šalių turistus. Projektuojant naujus pastatus, renovuojant senuosius ar atskiras jų dalis, yra būtinas architektūrinių tradicijų tęstinumas.

Langai – vienas svarbiausių pastato konstrukcinių bei puošybos elementų. Jų išdėstymas, meninis apipavidalinimas didele dalimi lemia pastato architektūrinį vaizdą, kartu parodo šeiminingo skonį ir išprusimą. Nuo seno langai buvo apdainuojami, gražinami, prižiūrimi, pagal langus buvo sprendžiama apie namo šeiminingumą. Langai svarbūs ne tik pastato architektūrai, jie susiję su visa kaimo aplinka, senaisiais papročiais ir tikėjimais. Todėl šiandien Dzūkija yra tokia, ko-

kia yra, bet tik nuo mūsų pastangų priklauso, kokia ji taps ateityje.

Dzūkų pirkiose iki XIX a. pabaigos dažnai naudotas paprasčiausias konstrukcijos langas – nedidelė viename ar dviejuose sienojuose iškirsta anga, be rėmo, užstumiama horizontaliai slankiojančia lentele arba užveriamą primityvios konstrukcijos langine. Siekiant geriau apšviesti patalpas, lango anga palaipsniui buvo didinama. Į ją įstatomas rėmas, užpildytas šviesą praleidžiančiomis medžiagomis. XVI a. langai dažniausiai buvo užpildomi nedideliais popieriaus arba stiklo gabalėliais. Kol stiklas buvo brangus (iki XVII a.), naudotos gyvulių, žuvų pūslės, odos, taukuotas popierius, audinys, žėručio skeltės. XVII – XVIII a. paplito diveriai ir keturių dalių varstomi rėmai. Palaipsniui metaliniai langų rėmai buvo keičiami mediniais, mažėjo rėmelių skaičius ir tuo pačiu didėjo stiklo plokštumos. Valstiečių namuose pirmieji stiklo langai dažnai daryti iš mažų netaisyklingos formos, sutvirtintų balansomis stiklo gabalėlių. XVII – XX a. kaimo trobesiuose vyravo keturių arba šešių dalių (rūčių) langai. Žiemą, stengiantis apsisaugoti nuo šalčio, iš lauko pusės langai buvo dengiami iš šiaudų surišta danga. XX a. pirmoje pusėje kaime paplito dvigubi langai (dubeltavi) sudalinti į tris dalis (dvi varstomos, viršutinė nevarstoma), namai tapo sandaresni ir šiltesni. Šilumai sudalinti laike ir pagyvino bei puošė namo fasadą. Dzūkija, nors ir menkesnių ūkių kraštas, puošybos elementų gausa ir įvairove nenusileidžia ki-

tiems regionams, netgi kai kuriuos lenkia. Besikeičiant gyvenimo sąlygoms, trobesių formoms, konstrukcijoms, medžio apdorojimo technologijoms, puošyba keitėsi ir darėsi turtingesnė. Dauguma jos elementų sukurti iš medžio, tai lėmė ir raštų pobūdį: jai būdingi geometriniai, augaliniai ir gyvūniniai motyvai. Langinės dekoratyviai apkalamos lentelėmis, puošiamos raizniniais, ištaipomomis, dažomos keliomis spalvomis. Langai buvo ne tik šviesos šaltiniai, bet ir ženklas, parodantis šeimos finansinę padėtį. Kuo didesnis ir puošnesnis langas – tuo brangiau ji kainuodavo įrengti.

Nuo seno langas turėjo ypatingą reikšmę ne tik sodybos įvaizdžiui, bet simbolizavo ribą tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulio: šiaupus lango – saugu, už lango žmogaus jau tyko įvairūs pavojai. Pirkios lango, kaip rėmos tarp dviejų skirtingų pasaulių, prasme gana ryškiai galima atsekti gimtųjų papročiuose. Priėmė gimdymui palengvinti, be kitų priemonių, atidarinėdavo ir pirkios langus. XIX a. visoje Lietuvoje būta papročio ligoniui merdėjant atidarinėti visus trobos langus. Naujagimi vežant krikštyti, kūmams jį paduodavo tik per langą. Tokiu pat būdu priimdavo ir pakrikštytą – bus namų vairas, o ne koks valkata. Per langą vykdavo namų šeiminingo pasiūlymas su Kalėdų persirengėliais, o per Velykas – su lalautojais.

Per palyginti trumpą gyvenamojo namo raidos laikotarpį įvyko ryškūs langų formų, deko bei konstrukcijų pakitimai, kurie vyksta ir dabar. Dabartinė mada dėti langus nesudalijant rėmo iš esmės keičia kaimo vaizdą – didžiulės, vientisos ir nebūdingos šiem kraštams langų plokštumos grėsmingai „išsoka“ medinių namų sienose, kontrastuoja su

Senas medinis langas su tradiciniu skirstymu

Naujai įrengtas tradiciškai suskirstytas plastikinis langas

aplinka. Atsisakius šių tradicinių, senajai architektūrai būdingų elementų, prarandamas šiam kraštui būdingas architektūrinis individualumas, mažėja paveldo vertė, kaimai netenka savo išskirtinumo ir tampa eilinėmis nuobodžiomis gyvenvietėmis. Šio krašto namams nebūdingos didelės vientisos plokštumos – šiaudų ar skiedrų stogas, raštų ar lentomis apkalta siena, medinės tvoros, medžiai – visa daugiaplanė erdvė suskaidyta smulkiu ritmišku piešiniu. Šiame fone puikiai dera siaurais rėmeliais sudalinti ir dailiais apvadais apjuosti langai. Ir priešingai – visiškai netinka dideli, nesuskaidyti langai, nes jie griauja natūralų kraštovaizdį. Išmetus tradicinius langus visiškai pasikeičia namo vaizdas, prarandama paveldo vertė.

Medinių langų priežiūra

Norint turėti ir gražius, tvarkingus, sandarius, ir ilgai tarnaujančius langus, juos reikia prižiūrėti. Jei langai prastos būklės, pirmiausia reikia nuspręsti, ar juos keisti, ar restau-

ruoti. Pigesnė ir ekonomiškė alternatyva langų keitimui – kruopštus jų taisymas ir pakentktų dalių keitimas. Langų staktas galima sutvarkyti jų neišimant: nuvalomi nešvarumai, nugramdomi seni dažai, mediena išlyginama, pataisoma ir naujai nudažoma. Keičiant senus langus naujais, dažniausiai argumentuojama, kad pastarieji turi geresnes šilumos ir garso savybes. Tačiau šilumą ir garą galima izoliuoti pigesniais būdais: sudėti sandarinio juosteles arba papildomus stiklus. Jeigu vis dėlto langus nusprendėte keisti, geriausia gaminti tikslią senųjų kopiją, tuomet namas išsaugos autentišką išvaizdą. Nors šiuolaikinio lango su stiklo paketu konstrukcija dažnai neleidžia išsaugoti tradicinių langų konstrukcijų storių, tačiau privalu išsaugoti tradicinius langų dydžius bei išlaikyti langų skaidymą (sudalijimą), tam panaudojus specialius skirtukus.

Ar galima keisti medinius langus į plastikinius?

Dzūkijos nacionaliniame parke galioja tam tikri reikalavimai bei apribojimai sodybinių pastatų statybai, rekonstrukcijai ar remontui, kuriuos gyventojai ne visada žino. Vienas jų – apribojimas langams. Pagal Dzūkijos nacionalinio parko apsaugos reglamentą statomų, rekonstruojamų ar remontuojamų pastatų langai turi būti skaidomi (arba imituojamas skaidymas) į keturias ar šešias dalis. Kviečiame Parko gyventojus prieš atliekant langų keitimą ar kitus remontus darbų pasikonsultuoti su Direkcijos kraštotvarkos skyriumi telefonu 8 310 44634 arba el. paštu rekreacija@dzuki-

josparkas.lt

Saugokime medinį kultūros paveldą kartu.

Žmonėms, norintiems išsaugoti tradicinės architektūros elementus, puoselėti etnokultūros paveldą, rekomenduojame tą pačią literatūrą, kurią naudojome rašydami straipsnį:

1. Bertašūnė, R. Tradicinė Dzūkijos nacionalinio parko architektūra: Langai. DNP ir ČVGR direkcija, 2011.

2. Dundulienė, P. Lietuvių etnografija. Vilnius: „Mokslas“, 1982.

3. Dzūkijos tradicinė kaimo architektūra. Sud. L. Klimka, Etninės globos taryba, Vilnius: „Petro ofsetas“, 2008.

4. Gimbutas, J. Lietuvos kaimo trobesių puošmenys. Vilnius: „Mokslas ir enciklopedijų leidybos institutas“, 2004.

5. Kaimo statyba: Dzūkija. Sud. R. Bertašūnė, Vilnius: „Petro ofsetas“, 2012.

6. Vyšniauskaitė, A. Lietuvių namai. Vilnius: LLKC, 2004.

7. <http://mkp.emokykla.lt/etnine3/1.php?id=2&level=1>

Giedrius VALENTUKEVIČIUS,
Virginija PUGAČIAUSKIENĖ,
Jūratė ŠLĖGUTĖ
Virginijos Pugačiauskienės nuotr.

P.S. Medinės architektūros ir jos elementų išsaugojimas svarbus ir aktualus ne tik Dzūkijos nacionalinio parko teritorijoje. Varėnos rajone daug kaimų ir gyvenviečių, kurias aplanko turistai, pailsėti suvažiuoja miestų žmonės. Kaip ilgai išliksime įdomūs ne tik miškais, bet ir savo etnokultūriniai išskirtinumu, priklauso nuo kiekvieno iš mūsų.

Be skirtukų įrengti nauji langai visiškai nedera prie tradicinės senovinės architektūros

Iš Ukmergės atskirojo bataliono 1919 m. birželio 5 d. į Vytauto pulką atkeltas jaunėnis. karininkas Ipolitas Žulys. Birželio 9 d. paskirtas į 1 kuopą, birželio 21 d. perkeltas į 2 kuopą, o rugpjūčio 8 d. – į Joniškėlio batalioną. 1921 metais tarnaudamas 4 pėst. karaliaus Mindaugo pulke, majoras Žulys apdovanotas 1 rūšies 3 laipsnio Vyčio Kryžiumi (LCVA f. 930, ap. 7, b.

Jie gynė Lietuvos laisvę

Varėnos krašto kariai Nepriklausomybės kovose

311 ir 327). Pulkininko leitenanto I. Žulio vadovaujami DLK Kęstučio pulko 2 bataliono kariai 1939 m. spalio 27-osios rytą užėmė Varėną, dabartinį rajono centrą, kai iš miestelio pasitraukė lenkų okupantus kelioms savaitėms

pakeitusi Raudonosios armijos įgula. I. Žulys buvo paskirtas Valkininkų apskrities karo komendantu.

Žinoma pora mūsų krašto vyrų, tarnavusių 4 Karaliaus Mindaugo pulke. Į jį 1919 m. gegužės 4 d. įstojo Vincas Bi-

levičius iš Čebatorių. Pradėjęs tarnybą kulkosvaidžių kuopoje, birželio 1 d. perkeltas į 6 kuopą. Už kažką pasodintas į kalėjimą, iš kurio išėjo rugsejo 13 d. Gruodžio 18 d. vėl perkeltas į kulkosvaidžių kuopą. Iš kariuomenės

paleistas 1921 m. spalio 31 d. Antrasis Mindaugo pulke tarnavęs karys – Lipas Kopanskis (Kupanskas) iš Palielukio kaimo. Žydas. Į kariuomenę pašauktas 1920 m. Jau po formalios demobilizacijos 1922 m., pasiūstas į pagalbą Neutraliojoje zonoje veikuosiuoju pulko partizanams. Formaliai jis buvo Širvintų liaudies milicijos narys, 1923 m. vasario 9 d. pervestas į 7

partizanų grupę. Vyčio Kryžiumi apdovanotas už veiklą 4 pėst. pulko partizanų grupose Širvintų-Giedraičių rajone nuo 1922 m. gegužės 1 d. iki 1923 m. birželio 13 d. Toliau likimas nežinomas.

Tęsinys. Pradžia Nr. 49, 50, 53, 54, 57, 58, 59, 60, 62

Vytautas Valentinas ČESNULIS